

Сергій Бардаш

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри готельно-ресторанної справи та туризму,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Київ, Україна
serg.bardash@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5711-5229

Тетяна Осадча

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки, фінансів та підприємництва,
Херсонський державний університет
Херсон, Україна
tatiana@osadcha.com
ORCID ID: 0000-0003-4258-0907

ЕКОНОМІЧНА ОНТОЛОГІЯ ТУРИСТИЧНОЇ РЕНТИ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. Актуальність дослідження обумовлена критичним станом туристичної індустрії. Одним з способів поживлення галузі є пошук додаткових джерел її фінансування. Для стратегічного розвитку систем національного туризму необхідно створити механізм рентних відносин, який не лише задовольняє інтереси державних органів влади, а й дозволяє суб'єктам підприємництва, у т. ч. у галузі туризму в повному обсязі визначати доходи від операційної діяльності, чистий прибуток, а також обсяг джерел самофінансування, складовим елементом яких слід вважати туристичну ренту.

Досягти необхідного результату неможливо без визначення та подальшого створення умов для обліку ренти. Метою дослідження є визначення умов бухгалтерського обліку туристичної ренти для потреб ефективного управління доходами суб'єкта туристичної діяльності. Теоретичною основою дослідження слугували окремі норми цивільного права, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених з економічної теорії, теорії та практики туризму, бухгалтерського обліку рентних відносин.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання сутності туристичної ренти та туристичних ресурсів як рентоутворюючого фактора; загальнонаукові методи наукового пізнання (аналіз, абстрагування, синтез, узагальнення), бібліографічний метод трансформації економічної сутності та правової ідентифікації туристичної ренти, метод групування економічних та правових передумов бухгалтерського обліку туристичної ренти. Наукова новизна результатів дослідження полягає в уточненні понять «туристична рента», «туристичні ресурси», визначенні економіко-правових умов та методичних рекомендацій обліку туристичної ренти.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що викладені рекомендації можуть бути враховані у подальшій розробці рекомендацій з ідентифікації, оцінки, обліку туристичної ренти як додаткового доходу суб'єктів

туристичної діяльності, а також створенні інформаційної бази для стягування рентних платежів та їх подальшого розподілу для потреб розвитку національного туризму. Перспективи подальших досліджень полягатимуть у розробці комплексу науково-методичних положень та рекомендацій щодо залучення туристичної ренти до системи заходів самофінансування, регіонального та загальнодержавного фінансування суб'єктів туристичної індустрії.

Ключові слова: туризм, рента, туристична рента, туристичні ресурси, облік туристичної ренти

Формул: 0, табл.: 0, бібл.: 35

JEL Classification: G30, L83, P43

Serhii Bardash

Doctor of Science (Economics), Professor,
Professor at the Department of Agricultural Consulting and Tourism
National University of Life and Environmental sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
serg.bardash@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5711-5229

Tetiana Osadcha

Doctor of Science (Economics), Professor
Professor at the Department of Economics, Finance and Entrepreneurship
Kherson State University
Kherson, Ukraine
tatiana@osadcha.com
ORCID ID: 0000-0003-4258-0907

ECONOMIC ONTOLOGY OF TOURIST RENT: ACCOUNTING ASPECT

Abstract. The study's relevance is determined by the critical state of the tourism industry. One of the ways to revive the industry is to find additional its finance sources. For the strategic development of national tourism systems, it is necessary to create a mechanism of rent relations, which satisfies not only the state authorities' interests, but also allows business entities, including the touristic field, to fully determine operating income, net profit, and as well as the volume of self-financing sources, which constituent element the tourist rent should be considered. It is impossible to achieve the required result without defining and further creating the conditions for rent accounting. The study's purpose is to determine the tourist rent accounting conditions for effective income management of relevant enterprises. Legal acts and scientific publications on economic theory, tourism theory, and practice were used as the research's theoretical basis.

The methodological basis of the research is a dialectical method, which is used to study the tourist rent essence and tourist resources as a rent-generating factor. Moreover, general scientific methods (analysis, abstraction, synthesis, generalisation), bib-

liographic method to the transformation of the economic essence and tourist rent legal identification, and grouping method for the economic and legal prerequisites of tourist rent accounting. The scientific novelty of the research results lies in the clarification of the concepts such as "tourist rent", and "tourist resources". In addition, the definition of economic and legal conditions and methodical recommendations for tourist rent accounting was also considered as a scientific novelty.

The research results' practical aspect is that the presented recommendations can be used for further recommendations to the identification, assessment, and accounting of tourist rent as additional income. It could be also used for the information base creation to the rent payments and their further distribution for national tourism development. Prospects for further research consist in the development of scientific and methodological provisions and practical recommendations for the tourist rent attraction and rent payments to the self-financing measures system, regional and national financing of the national tourism development.

Keywords: tourism, rent, tourist rent, tourist resources, tourist rent accounting

Formulas: 0, tabl.: 0, bibl.: 35

JEL Classification: G30, L83, P43

Вступ. Події початку 20-х років XXI ст. переконливо довели, що стрімке, іноді неконтрольоване поширення наслідків глобалізації може вкрай негативно вплинути на найпотужніші економіки країн світу. На тлі економічної стагнації, обумовленої впливом пандемії COVID-19 [Melnychenko 2021a], у багатьох країнах світу зростають ризики настання системної економічної кризи через розбалансованість розвитку різних секторів економіки, зумовлену існуючими логістичними обмеженнями.

Переважає більшість дослідників звертає увагу на те, що відродження туристичної індустрії має розпочатися з відродження, а в окремих випадках створення додаткових умов для комплексного розвитку внутрішнього туризму. Відповідно, одним з джерел фінансування та самофінансування мають бути рентні платежі суб'єктів туристичної діяльності, частина яких має повертатися у туристичну галузь, а також туристична рента, яка має стати потужним джерелом саморозвитку суб'єктів туристичної діяльності.

Майже за кожним аспектом впливу ренти на соціально-економічний розвиток систем будь-якого рівня відбуваються позитивні зрушення, однак повного усвідомлення реального впливу ренти не можна сформулювати без обґрунтування теоретичних та методологічних основ її визнання, оцінки та відображення в системі бухгалтерського обліку.

Задля об'єктивності варто визнати, що в сучасній економічній науці рента, що формується у галузі туризму, є недостатньо досліджена та проблеми в частині визначення туристичної ренти як факторного додаткового доходу суб'єкта туристичної діяльності, а також розподілу та використання рентних платежів не розв'язані.

Відповідно, необхідність дослідження туристичної ренти обумовлена тим, що: актуалізується пошук додаткових джерел фінансування, адже суб'єкти туристичної діяльності функціонують на засадах приватної власності; ефективність управління

доходами, а отже стійкий розвиток туристичного бізнесу безпосередньо залежить від можливості обліку туристичної ренти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього часу набуває неабиякої актуальності дослідження, пов'язані з удосконаленням рентних відносин, з формуванням, розподілом, перерозподілом природної, інтелектуальної, фінансової ренти [Бардаш, Осадча 2019]. До числа публікацій, що спровокували новий поштовх для поглиблення теорії ренти у ХХ ст. варто віднести праці Д. А. Ворчестера [Worcester 1946], А. Крюгер [Krueger 1974], Дж. Б'юкенена [Buchanan, Tollison, Tullock 1980]. Серед дослідників, що здійснили найвагоміший, на нашу думку, внесок у подальшу розбудову теорії ренти у ХХІ ст. слід зазначити Ю. Яковця [Яковец 2003], В. Мещерова [Мещеров 2006], Б. Малишева [Малышев 2012], К. Шерстюкову [Шерстюкова 2017], Ю. Галинську [Галинська 2018], а також інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Високо оцінюючи внесок дослідників у розбудову теорії ренти та удосконалення рентних відносин слід визнати, що у пізнанні феномену ренти ставити крапку зарано.

В питаннях реалізації рентних відносин між державою та суб'єктами господарювання в індустрії туризму також залишається чимало дискусійних питань.

Окремі аспекти наукового обґрунтування процесів формування, використання туристичної ренти розглянуто у публікаціях І Ансоффа, І. Антоненко, І. Балабанова, М. Бойко, В. Бранчева, З. Горбильової, І. Дем'янової, І. Зоріна, Н. Леоненко, Г. Казачковської, В. Квартальнова, В. Козирєва, Д. Ковальова, Т. Ткаченко та інших.

Серед останніх публікацій найбільшої уваги заслуговують, на нашу думку, публікації в яких: обґрунтовано концепцію природи туристичної ренти та її використання як внутрішнього ресурсу для розвитку туристської галузі [Дем'янова 2009]; удосконалено механізм економічного регулювання розвитку туристичної сфери, який передбачає впровадження у практику туристичного господарювання рентних платежів [Казачковська]; розглянуті механізми розподілу та використання туристичної ренти, її відображення не тільки з економічної, а й соціально-політичної точки зору в лісоресурсній сфері [Антоненко 2014]; здійснена спроба визначити економічну сутність туристичної ренти, а також ідентифікувати основні фактори, які впливають на утворення ренти в туризмі [Бойко 2013]; розглянуто використання рентної та витратної концепції при проведенні економічної оцінки рекреаційно-туристичного природокористування [Антоненко, Мельник 2018]; обґрунтовано механізм залучення туристичної ренти як інструменту економіко-фінансового забезпечення розвитку туризму та розглянуто процедури формування господарського механізму виникнення, розподілу і використання туристичної ренти [Леоненко 2021] та фінансів [Melnychenko 2020a, 2020b, 2021b, Melnychenko et al. 2021; Novak et al. 2021; Osadcha, Melnychenko 2021; Osadcha et al. 2021; Shkodina et al. 2020; Vatamanyuk-Zelinska, Melnychenko 2020].

Аналіз досліджених публікацій надає нам підстав стверджувати, що переважна більшість дослідників туристичну ренту розглядає у двох проявах: 1) як факторний дохід, створений туристичними підприємствами; 2) як платіж за використання туристичних ресурсів. Разом з тим жодний з дослідників не зазначає методичний інструментарій, необхідний для визначення розміру такого додаткового доходу.

Результати досліджень, викладені у монографіях [Бардаш, Осадча 2019; Осадча 2016] свідчать, що туристична рента, як і будь-який факторний дохід суб'єкта господарювання має знаходити відображення в системі бухгалтерського обліку. Лише за таких умов туристична рента може набути значення джерела фінансового саморозвитку суб'єкта туристичної діяльності.

Метою статті є визначення умов бухгалтерського обліку туристичної ренти для потреб ефективного управління доходами суб'єкта туристичної діяльності.

Матеріали та методи дослідження. Теоретичною основою дослідження слугували окремі норми цивільного права, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених з економічної теорії, теорії та практики туризму, бухгалтерського обліку рентних відносин.

Методологічною основою дослідження є: діалектичний метод пізнання сутності туристичної ренти та туристичних ресурсів як рентоутворюючого фактора; загальнонаукові методи наукового пізнання (аналіз, абстрагування, синтез, узагальнення), бібліографічний метод трансформації економічної сутності та правової ідентифікації туристичної ренти, метод групування економічних та правових передумов бухгалтерського обліку туристичної ренти.

Результати дослідження На даний час переважна більшість дослідників усвідомлює, що по-справжньому важливу роль у соціально-економічному розвитку будь-якої країни світу серед існуючих видів туризму буде відігравати в'їзний та внутрішній туризм, адже це не лише надходження іноземної валюти та покращання соціальної інфраструктури, це також створення додаткових робочих місць, покращання добробуту населення країни, збільшення надходжень до бюджетів різних рівнів, системне та постійне піклування про збереження навколишнього середовища. В'їзний та внутрішній туризм має перетворити національну туристичну індустрію в соціально-орієнтований, екологічний бізнес.

Переважна більшість дослідників проблем сталого розвитку туризму стверджують, що туристична рента має стати потужним джерелом розвитку національного туризму.

Наразі під туристичною рентою розуміється: єдиний податок на розвиток рекреаційних ресурсів [Ковалев 2006]; особливий факторний дохід, створений туристичними підприємствами відповідного регіону, які не є власниками туристичних ресурсів, проте використовують їх як об'єкт господарювання [Катанский 2010]; дохід власника рекреаційних і туристичних ресурсів, у якості якого можуть виступати держава, регіональні й місцеві громади, організації або фізичні особи, що мають права власності на ці ресурси [Харічков, Дишловий 2010]; платіж туристичних підприємств, що ліцензовані на надання послуг в'їзного та внутрішнього туризму, у розмірі фіксованого відсотка від їх валового прибутку [Казачковська]; частина доходу від комерційного використання туристичних ресурсів, що стягується власником цих ресурсів із користувачів [Антоненко 2014].

Наразі саме у такому контексті туристичну ренту розглядає переважна більшість дослідників проблем туризму.

Так, досліджуючи рівень теоретичного обґрунтування питань туристичної ренти, М. Бойко звертає увагу на те, що оскільки туристичні ресурси диференційовано, кількісно обмежено та лімітовано, вони виступають як економічне благо, товар, тому для визначення закономірності та особливостей утворення ренти в туризмі

необхідна методика визначення розміру ренти, оскільки в економічній літературі не розроблено механізму обліку, розподілу та використання туристичної ренти [Бойко 2013]. Твердження М. Бойко, на нашу думку, вимагає пояснення, адже пропозиції щодо визначення розміру туристичної ренти надавалися дослідниками з країн пострадянського простору, починаючи з кінця ХХ ст. Їх авторами є В. Князєв [Козырев 2012], Д. Ковальов [Ковалев 2006], І. Дем'янова [Демьянова 2009] та інші. Викладені пропозиції мали розбіжності у визначенні відсоткової ставки та бази, з якої визначається кінцевий обсяг рентних платежів. Отже, це головне питання, на яке на даний час єдиного рішення немає, адже лідери туристичного бізнесу переконують органи законодавчої влади, що сплата рентних платежів зменшуватиме розмір чистого прибутку, а отже, розмір фінансових джерел самофінансування бізнесу. На нашу думку, такий підхід до ведення туристичного бізнесу свідчить про зневіру щодо його сталості. На тлі вирішення головного питання, питання відсутності механізму обліку ренти (рентних платежів), розподілу та їх використання є важливими, проте другорядними.

Враховуючи те, що органи центральної державної влади України не мають єдиної комплексної стратегії сталого розвитку національної економіки, очікувати на адресну фінансову підтримку національної туристичної індустрії марно.

Відповідно, суб'єкти туристичної діяльності, мають: сподіватися лише на власний фінансовий менеджмент; ефективно управляти витратами та доходами; шукати внутрішні джерела самофінансування та подальшої як внутрішньої, так і зовнішньої конкурентної боротьби. На нашу думку, таким джерелом має стати туристична рента, - додатковий дохід, що опосередковано формують туристичні ресурси, використані у процесі споживання туристичних послуг.

Потенціал туристичного бізнесу, що реалізує національний туристичний продукт, безпосередньо залежить від туристичних ресурсів, - факторів виробництва туристичного продукту, які, як зазначають І. Дем'янова [Демьянова 2009], В. Козирєв [Козырев 2012], Г. Казачковська [Казачковська], Т. Ткаченко [Ткаченко 2006], М. Бойко [Бойко 2013] та інші науковці, не належать суб'єкту туристичної діяльності, проте є джерелом туристичної ренти.

Трактування економічної сутності туристичної ренти як економічної категорії, яка відображає відношення виробництва, розподілу та використання особливого виду доходу, пов'язаного з туристичним бізнесом, на думку М. Бойко, вважається цілком коректним, адже воно ґрунтується на неокласичній та інституційній теоріях, зокрема теорії граничної корисності при аналізі формування попиту й утворення ринкової вартості [Бойко 2013]. На думку Г. Казачковської [Казачковська], М. Бойко [Бойко 2013] туристичні ресурси є формою капіталу - активом, використання якого обумовлює стабільне надходження потоку доходів. З даним твердженням складно погодитися, адже ідентифікуючи туристичні ресурси як актив, автори публікацій [Казачковська; Бойко 2013] забувають про необхідність володіння таким активом, а також можливість вартісної оцінки такого активу. Щодо переважної більшості туристичних ресурсів такі питання наразі не мають відповіді.

Ми погоджуємося з окремими твердженнями І. Дем'янової [Демьянова 2009], Г. Казачковської [Казачковська], М. Бойко [Бойко 2013], що основними характеристиками туристичних ресурсів, що формують туристичну ренту, є їх обмеженість та невідтворність. Як зазначає Г. Казачковська, саме обмеженість

і неможливість відтворення є причинами утворення ренти, а отже, і прибутку у процесі виробництва і реалізації туристичних послуг на туристичному ринку [Казачковська].

Отже, переважна більшість фахівців, які досліджують проблеми теорії та практики туризму стверджують, що у туристичному бізнесі генерується туристична рента, основним джерелом якої є туристичні ресурси. Якість та умови використання туристичних ресурсів, на думку фахівців, генеруватимуть появу трьох видів туристичної ренти: монопольної, диференціальної та абсолютної.

Теоретичні основи туристичної ренти доповнюються результатами дослідження вартісного аналізу її складу. Так, на думку І. Дем'янової [Дем'янова 2009, с. 11-12] туристична рента складається з:

- початкової, базової вартості, що формується завдяки якості природних ресурсів, їх місцезнаходження тощо, та не залежить від людської діяльності;
- частини вартості, що створюється людською діяльністю, суспільними зусиллями, яка формується за рахунок покращання умов використання туристичних ресурсів, що відбулось не за рахунок зусиль власника ресурсів або туристичної організації, а за рахунок інших суб'єктів економічних відносин (будівництво автомагістралі, аеропорту, спортивної арени тощо);
- додаткової вартості, сформованої капітальними витратами власника туристичних ресурсів, або суб'єкта, що їх експлуатує.

Означений склад туристичної ренти І. Дем'янова пропонує покласти в основу розподілу ренти, - перші дві частини пропонується вилучати на розвиток туристичної галузі, адже туристична організація для одержання таких частин ренти не понесла жодних витрат. Третя частина туристичної ренти, на думку І. Дем'янової, за усіма ознаками належить користувачу та відповідає його витратам праці та капіталу [Дем'янова 2009, с. 13].

Дана пропозиція є цікавою, однак складною в частині її реалізації, адже визначити першу та другу частину туристичної ренти, - рентного платежу є завданням загальнонаціонального рівня, виконати яке мабуть майже неможливо. Пропозиції щодо третьої частини вартості туристичної ренти, є найбільш реалістичними, однак на даний час вони також не знаходять безпосереднього обліку в системі бухгалтерського обліку суб'єктів туристичної діяльності.

Цікавою для даного дослідження є думка С. Харічкова та І. Дишлового, які зазначають, що: «об'єктом нарахування ренти виступають рекреаційно-туристичні ресурси, суб'єктами, що беруть участь у її утворенні, виступають споживачі туристських ресурсів - рекреанти й туристи, а також суб'єкти господарювання, які використовують туристські ресурси при формуванні власних продуктів і послуг і одержують від цього додатковий прибуток» [Харічков, Дишловий 2010, с. 98]. Відповідно, на думку авторів публікації, за результатами рекреаційно-туристичного природокористування відбувається зниження природного капіталу з одночасним приростом людського капіталу та валового доходу суб'єкта природокористування, а отже формування рентного доходу.

Узагальнюючи існуючу полеміку слід зазначити, що туристична рента, - рентний дохід є результатом туристичного природокористування, з якого у подальшому суб'єкт туристичної діяльності має сплачуватися рентний платіж. Відомо, що будь-який суб'єкт господарювання незацікавлений сплачувати будь-які платежі, тому

питання визначення рентного доходу від використання туристичних ресурсів набуває загальнодержавного значення.

Отже, майже ніхто з дослідників не піднімає питання вартісної оцінки ренти як додаткового доходу суб'єкта туристичної діяльності. Переважна більшість фахівців, які у питаннях визначення результатів господарської діяльності перевагу віддають обліковому інструментарію, вважає, що визначення розміру ренти як додаткового факторного доходу суб'єкта туристичної діяльності можливо лише за умови її відображення у системі бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання.

Ознайомлення з різними векторами розвитку економічної теорії (класицизм, емпіризм, теорія розподілу, лібералізм, трудова теорія вартості, неокласицизм, інституціоналізм, неоінституціоналізм) свідчить про існування різних підходів до формування ренти, тлумачення її економічної сутності, а також появу нових видів ренти. Головними чинниками еволюції економічної теорії та подальшого перегляду теорії рентних відносин, появи нових видів ренти є еволюційні зміни соціально-економічних відносин та сукупності основоположних політичних, соціальних, юридичних і економічних правил, що визначають обмеження людської поведінки та утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу.

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що розвиток економічної думки, а також соціально-економічних відносин спровокував існування багатьох, іноді полярних думок щодо сутності ренти. Так з часу впровадження в обіг поняття «рента» і до сьогодні рента розглядається як: додана вартість; складова прибутку; перетворений прибуток; форма доданої вартості; плата за використання ресурсів; наддохід (додатковий дохід) або надприбуток, одержаний в наслідок ефективного використання/експлуатації рентоутворюючого ресурсу; пасивний дохід, що не потребує від його одержувачів підприємницької діяльності [Bardash, Osadcha 2018].

Наведена поліморфність поглядів на економічну сутність ренти певною мірою пов'язана з недостатньою розробленістю економіко-правових підстав її виникнення.

Наразі варто погодитися з твердженням, що однією з специфічних ознак сучасних рентних відносин є: «... залежність від інституційних засад реалізації прав власності на рентопродуючі ресурси. Сучасні рентні відносини постають як складна система взаємодій агентів ринкової економіки, пов'язана з привласненням особливих форм доходів від реалізації виключних прав власності на рентні ресурси» [Гражевська 2015, с. 14]. Враховуючи те, що важливою передумовою ефективності рентних відносин є контроль доступу до цих ресурсів на основі чітко специфікованих та захищених прав власності, бухгалтерський облік наслідків рентних відносин набуває ознак безальтернативного інструменту досягнення поставленої мети.

Для визначення передумов обліку туристичної ренти, - одного з результатів рентних відносин, важливим є ідентифікація їх суб'єктів. Відповідно до статей 731, 733 ЦК України, які слід застосовувати у сукупності з іншими статтями глави 56 ЦК України, такими суб'єктами є:

- одержувач ренти з однієї сторони, - власник майна, який передає це майно іншій особі в обмін на отримання періодичних виплат рентних платежів у грошовій чи натуральній формі;

- платник ренти з іншої сторони, – особа, яка набуває права власності на майно, що передається одержувачем ренти в обмін на зобов'язання сплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або іншого надання.

З позиції права суттєвим для реалізації рентних відносин на умовах договору ренти є те, що одержувач ренти повинен бути власником майна, яке передається під виплату ренти, оскільки цей договір спрямований на передання права власності на майно. У разі передачі під виплату ренти майнових прав, особа-відчужувач має бути наділена цими правами (тобто, мати право на їх реалізацію) [Bardash, Osadcha 2018].

Дана позиція ґрунтується на тому, що у статті 732 ЦК України не визначено, якою із сторін конкретно можуть бути фізичні та юридичні особи за договором ренти. Це надає підстави стверджувати, що як платником ренти, так і її одержувачем можуть бути юридичні і фізичні особи, а також держава та територіальні громади.

З урахуванням зазначеного встановлено, що формування механізму рентних відносин в частині розподілу та перерозподілу туристичної ренти має відбуватися на підставі специфікації прав власності та визначення повного складу суб'єктів рентних відносин, зокрема:

- держави (стосовно туристичних ресурсів державної форми власності, за експлуатацію яких суб'єктами туристичного підприємництва мають сплачуватися рентні платежі (на підставі укладених договорів, дозволів, ліцензій тощо));
- територіальних громад (стосовно туристичних ресурсів комунальної форми власності, за експлуатацію яких суб'єктами туристичного підприємництва мають сплачуватися рентні платежі (на підставі укладених договорів, дозволів, ліцензій тощо));
- фізичних та юридичних осіб – власників / розпорядників туристичних ресурсів, які надали дозвіл суб'єктам туристичного підприємництва на їх тимчасове використання;
- суб'єктів туристичної діяльності - одержувачів ренти, - наддоходу в наслідок використання туристичних ресурсів як фактора виробництва у процесі реалізації туристичного продукту, окремих туристичних послуг.

Отже, туристична рента має два прояви:

1) це частина в загальному доході, яка формується за рахунок володіння або використання у господарській діяльності туристичних ресурсів, - факторів виробництва туристичного продукту, що формують конкурентну перевагу;

2) це платіж за використання туристичних ресурсів, що формують конкурентну перевагу, та який підлягає сплаті власнику таких ресурсів на договірній основі.

У контексті ідентифікації туристичної ренти неабиякого значення набуває визначення туристичних ресурсів, як рентоутворюючого фактора.

Ми погоджуємося з думкою, що туристична діяльність, як головна форма рекреації, належить до видів суспільної практики з яскраво вираженою ресурсною орієнтацією. Переважна більшість країн світу, - лідерів туристичного бізнесу, володіє значним ресурсним потенціалом туризму, раціональне використання якого може забезпечити не тільки повне задоволення пізнавально-оздоровчо-спортивних потреб внутрішніх та іноземних туристів, а й принести значну економічну вигоду державі [Поступна 2020].

У даному дослідженні ми не ставимо за мету дослідити результати наукової полеміки щодо трактування поняття «туристичні ресурси». На нашу думку, це зробити вкрай проблематично, адже туристичні ресурси є найбільш невизначеними за своїм складом ресурсами.

На нашу думку, під туристичними ресурсами слід розуміти об'єкти та явища антропогенного та природного походження, які використовуються для задоволення різноманітних потреб споживачів туристичних послуг.

Так об'єктами антропогенного походження є пам'ятки архітектури, музеї, споруди релігійного призначення, об'єкти іншого культурного, спортивного, медичного та іншого рекреаційного призначення, інфраструктурні об'єкти. До антропогенних об'єктів варто включити і такий нематеріальний об'єкт або явище як культура (звичаї, обряди, пісні тощо) окремих етнічних груп.

Відповідно, об'єктами природного походження є будь-які природні об'єкти, зовнішній вигляд яких має мінімальне антропогенне втручання, споглядання якого або перебування в якому задовольняє потреби туриста. Це може бути водоспад, гірська річка, тропічний ліс, гірський пейзаж, берег моря, морська фауна, дюни пустелі, море та його хвилі тощо.

Варто зважати на те, що означені об'єкти визнаються туристичними ресурсами лише в контексті формування та споживання туристичного продукту. В багатьох інших випадках, - поза господарською діяльністю, вони такими не є. Так для мешканців узбережжя море, у переважній більшості, є звичними об'єктом споглядання, як гірський перевал для мешканця, що проживає у гірській місцевості.

Отже, джерелом туристичної ренти, економічна сутність якої не може відрізнитися від раніш сформованого визначення, є всі туристичні ресурси, які безпосередньо залучені у процес задоволення потреб туристів, формують конкурентну перевагу, використовуються у відповідності до встановлених правових режимів на договірній основі (орендовані земельні ресурси, водні та лісові та інші природні ресурси з правом проведення капітальних вкладень щодо їх поліпшення та їх виняткового використання, права на відвідування антропогенних туристичних ресурсів).

Дослідження з питань можливої побудови загальної класифікації ренти як додаткового доходу [Бардаш, Осадча 2019] надало достатніх підстав стверджувати, що туристична рента є видом економічної ренти, що може бути виокремлена за двома ознаками: 1) за рівнем залученості у господарську діяльність; 2) за видом господарської діяльності.

Твердження про визнання туристичної ренти видом економічної ренти ґрунтується на результатах досліджень представників неокласичної теорії, які запровадили у науковий обіг поняття «економічної ренти» як чистого продукту фактора виробництва, - додаткового доходу від фактора виробництва, одержуваного унаслідок недоступності такого фактора в іншому місці або для іншого економічного агента.

Відповідно, для туристичної ренти, як і для будь-якої економічної ренти та джерела самофінансування суб'єкта туристичної діяльності набуває актуальності її облік, що має ґрунтуватися на правових підставах, зокрема, ідентифікації: суб'єкта, якому належить об'єкт (ресурс, що генерує ренту); суб'єкта, який використовує об'єкт (ресурс, що генерує ренту); правових норм функціонування механізму реалізації

рентних відносин; беззаперечної підстави для розрахунків за рентоутворюючий фактор (ресурс), - договору ренти або іншого правового акту, що урегулює рентні відносини.

До економічних передумов, необхідних і достатніх для організації та ведення обліку ренти суб'єктом господарювання слід віднести встановлення: об'єкту, - ресурсу, що генерує ренту, який використовується (експлуатується) суб'єктом господарювання-платником рентного платежу; економічної вигоди від використання (експлуатації) такого об'єкта; економічної переваги від використання (експлуатації) такого об'єкта; доходу суб'єкта, який використовує (експлуатує) такий об'єкт, що включає в себе ренту; оцінки рентоутворюючого ресурсу для визначення рентного доходу в доході від певного виду діяльності та подальшого здійснення рентного платежу; документального забезпечення для облікового відображення рентного доходу та рентного платежу, з наступним їх відображенням у фінансовій звітності суб'єкта господарювання [Bardash, Osadcha 2018].

Окрім означеного, формування та розвиток практики одержання та розподілу туристичної ренти залежить від великої кількості ендогенних та екзогенних факторів, що визначатимуть економічну поведінку учасників рентних відносин у сфері туризму, - суб'єктів туристичної діяльності та регуляторів відносин у сфері туристичної індустрії (спеціально уповноважених органів державного та регіонального управління) та впливатимуть на процес створення й порядок розподілу рентних платежів від використання туристичних ресурсів. При цьому вирішальний вплив матимуть такі екзогенні фактори, як нормотворча діяльність держави, результатом якої має стати ринкова туристична інфраструктура, що створює систему накопичення та привласнення туристичної ренти, виокремлення та вилучення надприбутків через сплату рентних платежів, а також необхідні додаткові джерела фінансування для розвитку національного туризму.

Ендогенним фактором, що відіграватиме одне з вирішальних значень у формуванні та розвитку практики одержання та розподілу туристичної ренти слід вважати удосконалення системи бухгалтерського обліку, що виконуватиме завдання:

- формування та надання повної, своєчасної й достовірної інформації про рентний дохід для подальшого удосконалення управління доходами суб'єкта туристичної діяльності та його рентні платежі до бюджетів різних рівнів;
- забезпечення контролю за використанням/експлуатацією туристичних ресурсів, а також одержаного суб'єктом туристичної діяльності рентного доходу;
- створення достатнього інформаційного забезпечення для аналізу впливу туристичної ренти на розвиток окремого суб'єкта туристичної діяльності, окремої туристичної дестинації, туристичного регіону, а також на розвиток національного туризму.

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що одним з важливих внутрішніх додаткових джерел розвитку туристичної галузі є туристична рента, яка створює реальні умови для фінансування туризму на рівні конкретних територій і реалізації основних соціально-екологічних завдань туризму як галузі економіки.

Джерелом формування туристичної ренти є туристичні ресурси, - об'єкти та явища антропогенного та природного походження, які використовуються для задоволення різноманітних потреб споживачів туристичних послуг, право на використання яких має бути закріплено за суб'єктом туристичної індустрії.

Туристичні ресурси, що належать суб'єктами туристичної діяльності мають відображатися у складі основних засобів з виділенням відповідного субрахунку з подальшим веденням аналітичного обліку. Права на використання туристичних ресурсів мають обліковуватися у складі нематеріальних активів з виділенням відповідного субрахунку з подальшим веденням аналітичного обліку.

Туристична рента, як наддохід може бути визначена завдяки різниці валового доходу, суб'єкта туристичної діяльності, що працює у кращих умовах та іншого суб'єкта, що працює в гірших умовах. Її бухгалтерський облік може здійснюватися на підставі відкриття аналітичного рахунку «Туристична рента» до субрахунку 791 «Результати операційної діяльності».

Іншим варіантом відображення туристичної ренти може бути відкриття позабалансового рахунку «Рента» з виділенням субрахунку «Туристична рента». Запис на відповідному позабалансовому рахунку здійснюватиметься після аналізу фінансової звітності, зокрема звітності про витрати та доходи суб'єктів туристичної діяльності – конкурентів. Відображення одержаної туристичної ренти за результатами минулого фінансового року надаватиме інформацію для фінансового менеджменту щодо можливих варіантів управлінських рішень у поточному фінансовому році, а саме:

- визначення максимально допустимого зниження ціни продажу туристичного продукту зі збереженням прийняттого рівня рентабельності для збільшення попиту, розширення ринку збуту та, як наслідок, збільшення розміру прибутку;
- скерування всього обсягу туристичної ренти або її частини на реалізацію екологічних заходів, реконструкцію, відновлення антропогенних об'єктів туристичних ресурсів, активізацію інноваційної діяльності тощо.

Рентні платежі пропонується відносити на витрати діяльності, адже їх включення до витрат виробництва суперечить економічній природі таких витрат, безпідставно збільшує собівартість туристичного продукту та суперечить принципу справедливого розподілу туристичної ренти.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у розробці комплексу науково-методичних положень та рекомендацій щодо залучення туристичної ренти, - додаткового доходу від використання туристичних ресурсів, до системи заходів самофінансування, регіонального та загальнодержавного фінансування суб'єктів туристичної індустрії.

Список літератури

- Антоненко, І. Я. (2014). Туристична рента як інструмент розвитку лісоресурсної сфери. *Інвестиції: практика та досвід*, 2, 17-20.
- Антоненко, І. Я., & Мельник, І. Л. (2018). Економічна оцінка регіонального рекреаційно-туристичного природокористування. *Економіка та держава*, 3, 10-13.
- Бойко, М. Г. (2013). Особливості утворення ренти в туризмі. *Ефективна економіка.*, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2448>

- Бардаш, С. В., & Осадча, Т. С. (2019). *Бухгалтерський облік ренти*: монографія: За заг. ред. проф. С.В. Бардаша. Херс. держ. ун-т. Херсон.: ХДУ, 252 с.
- Галинська, Ю. В. (2018). *Державне регулювання розподілу природної ренти в національній економіці на основі теорії колабораційних альянсів*: дисертація д-ра екон. наук, спец.: 08.00.03. Суми, 452 с.
- Гражевська, А. (2015). Структура та характерні ознаки системи сучасних рентних відносин. *Вісник національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 11(176), 13-16.
- Демьянова, І. В. (2009). *Туристская рента в системе экономических отношений региона*: автореф. на соискание учен. степени канд. экон. наук., спец. 08.00.01 экономическая теория. Чебоксары, 24 с.
- Казачковська, Г. *Туристична рента як інструмент економічного регулювання розвитку туризму*. URL: <http://dSPACE.nbuV.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39764/15-Kazachkovska.pdf?sequence=1>
- Катанский, А. А. (2010). *Управление развитием туристско-рекреационного комплекса региона*. Автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Спец.: 08.00.05 Экономика и управление народным хозяйством (рекреация и туризм). Санкт-Петербург. 26 с.
- Козырев, В. М. (2012). *Туристская рента: монография. Российская международная академия туризма*. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Логос, 138 с.
- Ковалев, Д. А. (2006). *Научные проблемы и практические задачи интеграции России в индустрию мирового туризма*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Спец.: 08.00.05 Экономика и управление народным хозяйством (сфера услуг), 08.00.14 Мировая экономика. Москва. 40 с.
- Леоненко, Н. А. (2021). *Механізми державного регулювання туристичної сфери України*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління. Харків, 406 с.
- Мещеров, В. А. (2006). *Современные рентные отношения: теория, методология и практика хозяйствования*. М.: Экон. науки, 312 с.
- Малышев, Б. С. (2012). *Общая теория ренты*. Томск: ФЖТГУ, 196 с.
- Осадча, Т. С. (2016). *Методологія бухгалтерського обліку та аналізу ренти*: монографія. Житомир: ПП «Рута», 292 с.
- Поступна, О. В. (2020). *Туристські ресурси України: конспект лекцій*. Для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм» за усіма формами навчання. Х.: НУЦЗУ, 209 с.
- Ткаченко, Т. І. (2006). *Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу*: монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 537 с.
- Харічков, С. К., Дишловий, І. М. (2010). Природна рента як економічний інструмент природокористування. *Економіка и управление*, 2, 93-100.
- Шерстюкова, К. Ю. (2017). *Перерозподіл природно-ресурсної ренти в національній економіці*: автореф. дис... канд. екон. наук. за спеціальністю 08.00.03. К., 20 с.
- Яковец, Ю. В. (2003). *Рента, антирента, квазирента в глобально-цивилизационном измерении*. М.: Академкнига, 240 с.

- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Identification of economic and legal preconditions for rent accounting. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(1), 31-38. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-31-38>
- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Accounting of results of rent relations. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 24-32. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-24-32>
- Buchanan, J. M., Tollison, R. D., & Tullock, G. (1980). Rent seeking and profit seeking. Toward a theory of the rent seeking society. *College Station: Texas A&M University Press, Series 4*, 3-15.
- Krueger, A. O. (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *American Economic Review*, 64, 3, 291-303.
- Melnychenko, O. (2020a). Is Artificial Intelligence Ready to Assess an Enterprise's Financial Security? *Journal of Risk and Financial Management*, 13(9), 191. <https://doi.org/10.3390/jrfm13090191>
- Melnychenko, O. (2020b). Assessment of financial security of an enterprise on the basis of behavioral economics. *Bulletin Of The Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, 44-59. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-3-44-59>
- Melnychenko, O. (2021a). The Energy of Finance in Refining of Medical Surge Capacity. *Energies*, 14, 210. <https://doi.org/10.3390/en14010210>
- Melnychenko, O. (2021b). The Prospects of Retail Payment Developments in the Metaverse. *Virtual Economics*, 4(4), 52-60. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04(4))
- Melnychenko, O., Kalna-Dubinyuk, T., Vovchak, O., & Girchenko, T. (2021). *The influence of climate change on the lifeinsurance in the EU: A panel data approach*. E3S Web Conf., 307, 07001. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130707001>
- Novak, O., Melnychenko, O., & Oliinyk, O. (2021). *Improving the regulation of the derivatives market as an objective prerequisite for sustainable development of the global financial system*. E3S Web Conf., 307, 02002. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130702002>
- Osadcha, T., & Melnychenko, O. (2021). Енергоефективність платіжних транзакцій. *European Cooperation*, 2(50), 18-39. <https://doi.org/10.32070/ec.v2i50.114>
- Osadcha, T., Melnychenko, O., & Spodin, S. (2021). Грошовий обіг в умовах енергетичної лихоманки. *European Cooperation*, 3(51), 7-33. <https://doi.org/10.32070/ec.v3i51.117>
- Shkodina, I., Melnychenko, O., & Babenko, M. (2020). Quantitative easing policy and its impact on the global economy. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*, 2(33), 513-521. <http://dx.doi.org/10.18371/fcactp.v2i33.207223>
- Vatamanyuk-Zelinska, U., & Melnychenko, O. (2020). The effectiveness of financial and economic regulation of land relations in the context of stimulating entrepreneurial activity in the regions of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(3), 11-27. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.02)
- Worcester, D. A. (1946). Reconsideration on the theory of rent. *American Economic Review*, 36, 258-277.

References

- Antonenko, I. Ya. (2014). Turystychna renta jak instrument rozvytku lisoresourcesnoi sfery. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 17-20.
- Antonenko, I. Ya., Melnyk, I. L. (2018). Ekonomichna otsinka rehionalnoho rekreatsiino-turystychnoho pryrodokorystuvannia. *Ekonomika ta derzhava*, 3, 10-13.
- Bardash, S. V., Osadcha, T. S. (2019). *Bukhhalterskyi oblik renty*: monohrafiia: Za zah. red. prof. S.V. Bardasha. Khers. derzh. un-t. Kherson.: KhDU, 252 s.
- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Accounting of results of rent relations. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 24-32. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-24-32>
- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Identification of economic and legal preconditions for rent accounting. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(1), 31-38. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-31-38>
- Boiko, M. H. (2013). Osoblyvosti utvorennia renty v turyzmi. *Efektivna ekonomika.*, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2448>
- Buchanan, J. M., Tollison, R. D., & Tullock, G. (1980). *Rent seeking and profit seeking. Toward a theory of the rent seeking society*. College Station: Texas A&M University Press, Series 4, 3-15.
- Demianova, I. V. (2009). *Turystkaja renta v systeme ekonomycheskykh otnoshenyi rehiona*: avtoref. na soiskanye uchen. stepeny kand. ekon. nauk., spets. 08.00.01 ekonomycheskaia teoriia. Cheboksary, 24 s.
- Halynska, Yu. V. (2018). *Derzhavne rehuliuвання rozpodilu pryrodnoi renty v natsionalni ekonomitsi na osnovi teorii kolaboratsiinykh aliantsiv*: dysertatsiia ... d-ra ekon. nauk, spets.: 08.00.03. Sumy, 452 s.
- Hrazhevskaya, A. (2015). Struktura ta kharakterni oznaky systemy suchasnykh rentnykh vidnosyn. *Visnyk natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Ekonomika, 11(176), 13-16.
- Katanskyi, A. A. (2010). *Upravlenye razvytyem turystko-rekratsyonnoho kompleksa rehyona*. Avtoref. dySSERTatsyy na soyskanye uchenoi stepeny kandydata ekonomycheskykh nauk. Spets.: 08.00.05 Ekonomyka i upravlenye narodnym khoziaistvom (rekreatsiia y turyzm). Sankt-Pyterburh. 26 s.
- Kazachkovska, H. *Turystychna renta yak instrument ekonomichnoho rehuliuвання rozvytku turyzmu*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39764/15-Kazachkovska.pdf?sequence=1>
- Kharichkov, S. K., Dyshlovyi, I. M. (2010). Pryrodna renta yak ekonomichnyi instrument pryrodokorystuvannia. *Ekonomyka i upravlenye*, 2, 93-100.
- Kovalev, D. A. (2006). *Nauchnye problemy i praktycheskye zadachy intehratsii Rossyy v industriiu myrovoho turyzma*. Avtoreferat dySSERTatsyy na soiskanye uchenoi stepeny doktora ekonomycheskykh nauk. Spets.: 08.00.05 Ekonomyka i upravlenye narodnym khoziaistvom (sfera usluh), 08.00.14 Myrovaia ekonomyka. Moskva. 40 s.
- Kozyrev, V. M. (2012). *Turystskaia renta*: monohrafiia. Rossyiskaia mezhdunarodnaia akademiia turyzma. 3-e yzd., pererab. y dop. M.: Lohos, 138 s.
- Krueger, A. O. (1974). The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *American Economic Review*, 64, 3, 291-303.

- Leonenko, N. A. (2021). *Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання turystychnoi sfery Ukrainy*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora nauk z derzhavnoho upravlinnia, spetsialnist 25.00.02 – mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia. Kharkiv, 406 s.
- Malyshev, B. S. (2012). *Obshchaia teoriya renty*. Tomsk: FZhTHU, 196 s.
- Melnychenko, O. (2020a). Is Artificial Intelligence Ready to Assess an Enterprise's Financial Security? *Journal of Risk and Financial Management*, 13(9), 191. <https://doi.org/10.3390/jrfm13090191>
- Melnychenko, O. (2020b). Assessment of financial security of an enterprise on the basis of behavioral economics. *Bulletin Of The Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, 44-59. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-3-44-59>
- Melnychenko, O. (2021a). The Energy of Finance in Refining of Medical Surge Capacity. *Energies*, 14, 210. <https://doi.org/10.3390/en14010210>
- Melnychenko, O. (2021b). The Prospects of Retail Payment Developments in the Metaverse. *Virtual Economics*, 4(4), 52-60. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04(4))
- Melnychenko, O., Kalna-Dubinyuk, T., Vovchak, O., & Girchenko, T. (2021). *The influence of climate change on the lifeinsurance in the EU: A panel data approach*. E3S Web Conf., 307, 07001. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130707001>
- Meshcherov, V. A. (2006). *Sovremennyye rentnyye otnosheniya: teoriya, metodolohiya y praktyka khoziaistvovaniya*. M.: Ekon. nauky, 312 s.
- Novak, O., Melnychenko, O., & Oliinyk, O. (2021). *Improving the regulation of the derivatives market as an objective prerequisite for sustainable development of the global financial system*. E3S Web Conf., 307, 02002. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130702002>
- Osadcha, T. S. (2016). *Metodolohiia bukhhalterskoho obliku ta analizu renty: monohrafiia*. Zhytomyr: PP «Ruta», 292 s.
- Osadcha, T., & Melnychenko, O. (2021). Енергоефективність платіжних транзакцій. *European Cooperation*, 2(50), 18-39. <https://doi.org/10.32070/ec.v2i50.114>
- Osadcha, T., Melnychenko, O., & Spodin, S. (2021). Грошовий обіг в умовах енергетичної лихоманки. *European Cooperation*, 3(51), 7-33. <https://doi.org/10.32070/ec.v3i51.117>
- Postupna, O. V. (2020). *Turystski resursy Ukrainy: konspekt lektsii*. Dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity, yaki navchaiutsia za spetsialnistiu 242 «Turyzm» za usima formamy navchannia. Kh.: NUTsZU, 209 s.
- Sherstiukova, K. Yu. (2017). *Pererozpodil pryrodno-resursnoi renty v natsionalnii ekonomitsi*: avtoref. dys... kand. ekon. nauk. za spetsialnistiu 08.00.03. K., 20 s.
- Shkodina, I., Melnychenko, O., & Babenko, M. (2020). Quantitative easing policy and its impact on the global economy. *Financial And Credit Activity: Problems Of Theory And Practice*, 2(33), 513-521. <http://dx.doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207223>
- Tkachenko, T. I. (2006). *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia*. K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t., 537 s.
- Vatamanyuk-Zelinska, U., & Melnychenko, O. (2020). The effectiveness of financial and economic regulation of land relations in the context of stimulating

entrepreneurial activity in the regions of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(3), 11-27. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.02)

Worcester, D. A. (1946). Reconsideration on the theory of rent. *American Economic Review*, 36, 258-277.

Yakovets, Yu. V. (2003). *Renta, antyrenta, kvazyrenta v hlobalno-tsyvylyzatsyonnom izmerenyy*. M.: Akademknyha, 240 s.

Received: 21.02.2022

Accepted: 01.04.2022

Published: 30.04.2022